

ОБСЪЖДАНЕ НА ТРУДА НА ПРОФ. АНГЕЛ БЪНКОВ „МИСЛЕНЕ И ЕЗИК“

В края на май и началото на юни т. г. Катедрата по психология, логика и етика при Философско-историческия факултет на Софийския държавен университет и секцията „Диалектически материализъм и логика“ при Института по философия при БАН в четири открити заседания обсъдиха публикувания през 1960 година труд на проф. Ангел Бънков „Мислене и език“. Трудът на проф. Бънков привлече вниманието на философи, логици, психолози и езиковеди, на много студенти. Общо в разискванията взеха участие 15 души.

Обсъждането беше открито от доц. Добрин Спасов, който подчерта, че целта на този разговор не е само да прецени всестранно книгата „Мислене и език“; много по-важно е, че се създава добър повод за обменяне на мисли между представители на различни научни области.

Д. Спасов се спря по-специално върху теоретическото значение на основния проблем в обсъжданата работа. Наскоро завършилата конференция на езиковедите от Университета и Института по български език при БАН категорично показва, че приемането или отхвърлянето на знаковата теория в езикознанието зависи преди всичко от начина, по който се разбира отношението на езика към мисленето. Премиснавайки към общата характеристика на труда на др. Бънков, Д. Спасов подчерта, че това е единствен по рода си опит за многостранно изследване на връзката между мислене и език. Използваният от др. Бънков метод се състои в прилагането на проверени марксистко-ленински принципи към конкретни логически, езиковедски, психологически и други въпроси. Този специфично философски стил на работа позволява при широко използване на чужди изследвания да се достигне до обосновани изводи.

Д. Спасов постави и някои дискусийни философски проблеми. Той счита, че не е задължително единството на единичното и общото да се тълкува само като единство на ... общи признаци и самите признаци. Трябва по-внимателно да се прецени не е ли възможно свойствата да притежават трай-

ни индивидуални особености, подлежащи на назоваване и отразяване с понятия. В областта на логиката това би довело до известни съмнения в истинността на тезата, че предикатът на съждението се отнася непременно до нещо общо. Сам др. Бънков признава съществуването на единичните понятия, както и способността на всяко понятие да служи за предциране. Наистина, единичните понятия отразяват „общото“ за различни състояния на единичния обект, но това „общо“ — взето в своята цялост — си остава една индивидуална същност. В подкрепа на тезата, че предикатът може да бъде единично понятие, бяха приведени с формата „само това А е Б (например: „Само Борис Христов има такъв глас“) и умозаклучения за тъждество по схемата „само това А е Б; Х е Б; следователно Х е това А“ (напр. „само лицето А има такъв отпечатък на палеца си; Х има такъв отпечатък на палеца си, следователно Х е лицето А“). Оттук доц. Спасов направи извода, че марксистко-ленинската теза за необходимата връзка на езика с общото не бива да се тълкува в смисъл, че по принцип е недопустимо едно наименоване да се свърже само с един обект. Всяка дума е длъжна да бъде нещо общо, в смисъл, че като средство за общуване тя не е достойно на един единствен човек.

В заключение Д. Спасов каза: „Ние не се надяваме, че ще стигнем до единомислие по всички проблеми, поставени в книгата на др. Бънков. Но ние очакваме, че към края на обсъждането ще се почувствуваме теоретически обогатени и още повече убедени в необходимостта от колективна научна работа. А това убеждение може да доведе до плодотворно сътрудничество между философи, езиковеди, психолози и педагози.“

В своето изказване доц. Ст. Стоянов, след като подчерта, че трудът на проф. Бънков притежава ред несъмнени достоинства и предимно от гледна точка на логическите изследвания, каза, че в книгата има и ред неизяснени, недостатъчно обосновани твърдения.

Др. Бънков счита, че съждението има само две съставки: субект и пре-

дикат. Той отрича необходимостта от съществуване на свързващата съставка (копулата). Но има случаи, от които ясно се вижда, че копулата е този елемент, по който изобщо може да се констатира съществуването на съждение. Например, имаме две изречения: „полето широко“ и „полето е широко“. Но в първото изречение е изразено едно понятие, а във второто — едно съждение. Именно копулата („е“) е факторът, който ни позволява да твърдим, че „полето е широко“ е едно съждение — ако копулата липсваше, изречението не би изразявало съждение, а би било твърдствено на понятието „полето широко“.

Др. Бънков счита, че зад всяка дума се крие понятие. Остава обаче открит въпросът, има ли смислови разлики в измененията на една и съща дума, във формите на определена дума. Ясно е, че с думата „роза“ се изразява едно понятие, но не предполага ли в такъв случай единството на език и мислене някакви понятия зад формите на тази дума — зад „рози“, „рози-те“, „розата“ и т. н.?

Проф. Г. Гиздов и др. Е. Петрова се спряха на връзката между проблематиката на „Мислене и език“ и въпросите, които поставя духовното развитие и възпитанието на децата. Те изтъкнаха, че проблемите, разработени от автора, са от голямо значение и за развитието на детската психология.

Трудът на проф. А. Бънков е едно много положително явление в нашата философско-логическа литература — отбеляза в изказването си Асен Игнатов. Този труд е първата голяма монография върху взаимоотношението и взаимодействието на мисленето и езика, публикувана у нас.

Тезата за приоритета на мисленето в единството от мисъл и език, защитава в книгата, е напълно правилна и тя може да се потвърди и с други факти и съображения, извън приведените от автора: първо, винаги появата на нови думи в езика се предшества от определени моменти в развитието на мисленето, които отначало „принудително“ не могат да се реализират езиково иначе освен чрез наличния, но вече недостатъчен езиков материал; второ, безспорната еквивалентност на оригинал и превод (ако, разбира се, преводът е задоволителен) е една мисловна еквивалентност, в която именно мисълта е определящото — това, благодарение на което е възможно създаването на една нова „езикова реалност“ — на превод на определен текст. Не е възможен обаче обратният случай — езикова еквивалентност на две различно свързани поредици от мисли!

Ас. Игнатов изрази несъгласие с

някои от възраженията на доц. Стоянов, тъй като смята, че те се основават на недоразумения. Примерът, с помощта на който др. Стоянов искаше да докаже необходимостта на „копулата“ като структурна част на съждението, всъщност доказва само това, че действително езиковият израз на понятието се различава от езиковия израз на съждението единствено по спомагателния глагол; няма обаче основание зад този глагол да се търси и самостоятелен логически корелат — т. е. т. н. „копула“.

Др. Стоянов постави обаче един интересен и важен проблем — какво отговаря в логическо отношение на формите на една и съща дума. Това е проблем, който би могъл да бъде предмет на интересни проучвания. Струва ми се — подчерта Ас. Игнатов, — че членуването може да изпълнява както логическа функция на ограничаване на степента на общност и на обема на понятието, така и да изразява едно психологическо акцентирание на вниманието.

Едно важно преимущество на труда на проф. Бънков е вниманието, което се отделя на проблемите на диалектиката на мисленето. Аз обаче не бих могъл да се съглася с квалификацията на това диалектическо движение на мисълта като „съставна част“ на диалектическия метод. Движението от абстрактното към конкретното характеризира диалектическия метод в неговата цялост.

Според доц. К. Попов др. Бънков трябва да преразгледа своите тези относно отношението между първобитното мислене и първобитния език. Неговата критика на теорията за дифузия на характер на първобитното мислене не може да се приеме за напълно обоснована. Въпросът за характера на първобитното мислене е твърде сложен. Мисленето винаги предполага диференцирана езикова форма; не може обаче по аналогия да се пренася сегашното състояние на езика върху неговото първобитно състояние.

Авторът на „Мислене и език“ се позовава на появата на предлозите при падежите в руския език, за да подкрепи с факти от историята на езика поддържаната от него теза, че езикът се развива по посока на все по-голяма способност за изразяване на абстрактното обобщено мислене. Но в същност този исторически пример не доказва това. Вярно е в случая обратното: именно предлозите осигуряват по-голяма степен на конкретизация.

Др. Бънков е по същество прав — каза в заключение доц. К. Попов — когато счита, че на т. н. „служебни думи“ отговарят понятия. В това отношение неговите проучвания могат да бъдат полезни на езиковедската нау-

ка, тъй като дават възможност за правилна ориентация по този въпрос, който занимава и създава не малко трудности и на нас, езиковедите. При все това трябва да допълня, че функциите и страните на езика са повече и по-богати, отколкото това допуска проф. Бънков. Езикът не служи единствено, за да изразява, означава и предава мисли: той има емоционална, експресивна и естетическа стойност.

Проф. Бънков — каза др. М. Пенев — правилно разглежда предиката в съждението като отражение винаги на нещо общо. Примерите, които понякога се дават, за да се докаже, че предикатът не е отражение на нещо общо, бият покрай целта; при правилното им разглеждане ще се види, че и тук има отражение на общото. Прав е авторът и когато поддържа двучленната структура на съждението.

Един от значителните недостатъци на труда на др. проф. Бънков — продължи др. М. Пенев — се състои в това, че авторът не е отделил достатъчно внимание на математическата логика като наука, която може да помогне в обяснението на много неща около отношението на мислене и език.

В края на своето изказване др. М. Пенев се присъедини към високата обща оценка на труда на др. Бънков.

Според др. М. Янков проф. Бънков погрешно определя общото като всички признаци, а единичното — като тяхното единство, предмета. Това противоречи на твърдението на Ленин, че общото е частица, страна или същност на отделното. Ако всички признаци бяха общи и ако в предмета няма наистина нищо друго освен признаци, то би следвало Ленин да определи общото не като част или страна, а като всички части и страни на отделното, на предмета. И как иначе, по каква мистическа сила, без наличието на единични, особени признаци в предмета, които го правят неповторим, единичен, единството на общи признаци ще превърне предмета в единичен?

Др. Н. В. Ставровски отбелязва, че за съжаление в процеса на дискусията у някои пролича стремеж към връщане назад, към ново поддържане на тези, които само заплитат основните проблеми на връзката между мисленето и езика. Имам предвид — продължи той — твърдението, че собствените имена и членуваните с определителен член съществителни уж вместо да отговарят на понятия, отговарят на представи, а също и точността на твърдението на проф. Бънков, че предикатът на едно съждение може да бъде само едно общо понятие.

По първия въпрос. За всички е очевидно, че думата изобщо отговаря на понятието, макар че много често, но не винаги, предизвиква и представа.

Ако тя би отговаряла на представа, тя не би могла да служи за средство на комуникация, на интелектуално общуване. Изключение ли са от това правило собствените имена и членуваните с определителен член съществителни, както поддържа др. доц. С. Стоянов и съветският психолог Артемов? Мисля, че не. Поддържащите това гледище незаконно поставят знак за равенство между индивидуално мислимо и представа, откъдето и теглят заключение, че щом напр. личността Иван Асен II обозначава човешки индивид, а думата „масата“ — тази, определена, индивидуалната маса, то на такива думи отговарят не понятията, а представи. Представата обаче се отличава от понятието не по това, че е индивидуална, а по това, че принадлежи на една съвсем друга област на познанието — сетивното познание. Името на лице, названието на индивидуален предмет няма да предизвика никаква представа или пък ще предизвика една съвсем произволна и лишена от познавателна стойност представа, ако употребата на тези думи не е била предложена от възприятие. Значи ли това, че става дума за немислими неща или че думите, които ги обозначават, не съобщават нищо на възприемания ги? Разбира се, че не. Всеки следящ политическите събития човек знае, без да го е виждал, че Ги Моле е френски политически деец, министър-председател на Франция през едната си година, че София е столицата на НР България и т. н. Тези или подобни признаци образуват същожанието на понятието София. Витоша, Ги Моле и пр. Именно благодарение на това понятийно съдържание ние разбираме съобщението, което се отнася за неща, които не сме възприемали. За понятийното мислене няма значение дали предметът на мисленето е обобщено понятие или индивид, а дали ние го мислим чрез обобщени обективни признаци. Казаното, разбира се, се отнася и до съществителните, членуваните с определителен член. „Масата“, по подобие на „маса“, има своето понятийно съдържание и нито българският, нито френският, нито немският член не разполагат с магическата сила да превърнат това понятие в представа.

В известна връзка с този въпрос стои и вторият. Могат ли единичните понятия да бъдат предикати в съждението? Утвърждаването на вида за рода и на единичното както за вида, така и за рода, е очевидно логически неправилно. В такъв случай единични понятия могат да фигурират като предикати само в съжденията, чиито субекти са пак единични понятия. Съждения-изречения от типа „Този ученик е Иванов“, „Разглежданият от нас триъгълник е триъгълникът ABC“ са

и логически, и езиково напълно възможни. Обаче като имат за елементи две единични, абсолютно равнозначни и напълно обратими понятия, те имат толкова бедно познавателно съдържание, че по-скоро служат за малко изкуствени школки примери, отколкото за реални нужди на мислене и комуникация.

От казаното могат да се направят два извода: 1) че не е толкова съществено, че в съвсем общия тезис на проф. Бънков не е предвиден този частен случай, и 2) че не е рационално го да се използва при противоположаване на изречението на съждението.

Др. Л. Николов отбелязва, че възгледът на тези автори, които приемат съществуването на т. н. „общи представи“, е неприемлив не само по силата на аргументацията, приведена от проф. Ангел Бънков, но и защото в разсъжденията на неговите представители може да се открие безспорна и значителна методологическа грешка. Съществува, реална е разликата между паметни и фантазни представи; но тази именно реална разлика, която сама по себе си не обосновава наличието на никакви „общи“ представи, безоснователно се превръща в разлика между общост; оттук произволно се конструират и така наречените „общи представи“, които, както виждаме, са плод на едно методологическо недоразумение.

Не съм, по-нататък, напълно сигурен — продължи др. Николов — дали зад въпроса стои съждение. Мисля, че въпросът оформя езиково също мисъл, но не съждение, а е един условно-категоричен силогизъм.

Др. Б. Дянков обърна внимание в изказването си върху обстоятелството, че резултатите от разволя на символичната логика доставят допълнителни аргументи в полза на марксистко-ленинския принцип за приоритета на мисленето пред езика. Формално-символичните средства разкриват един начин за предаване на мисълта, по-точен и адекватен от обикновените езикови средства. Оказва се, че обикновеният езиков израз може да въвежда в заблуждения. Относително пълното съответствие на мисълта с математикологическите символи доказва приоритета на мисленето пред отделните, реални езици.

Др. Б. Симеонов изрази несъгласие с редица възгледи на проф. Бънков. Изследването на проф. Бънков — отбелязва той — не е съобразено със съвременното състояние на езикознанието, което днес се придържа еднородно към знаковата теория на езика. Нападките на проф. Бънков против знаковата теория са толкова странни, ако се вземе предвид, че раз-

глеждането на езика като система от знаци е в пълно съответствие с изказванията на класиците на марксистко-ленинизма: с думите на Маркс, че в процеса на общуването хората трябва да овеществяват и реализират абстракциите посредством знаци, с одобрението, с което Ленин се отнася към мисълта на Лайбниц, че названието на предмета е знак.

Да се говори по-нататък, както прави проф. Бънков, за приоритет на мисленето пред езика, няма абсолютно никакви основания. Такова разбиране заплашва с разкъсване на неразривната връзка между мислене и език. Но ако се тръгне по посока на търсене на приоритет на една от тези две човешки дейности, то с по-голяма убедителност може да се обоснове противоположният възглед — за приоритета на езика пред мисленето. За това би могло да се приведе не едно съображение. Схващането за приоритета на езика пред мисленето по-лесно се съгласува с марксистко-ленинската теза за първичността на материята, на битието пред съзнанието. Енгелс ясно посочва, че езикът заедно с трудовата дейност е съдействувал най-много за развитието на абстрактното мислене у човека.

Според др. Ив. Нетов монографията на проф. А. Бънков далеч надхвърля задачите на един специално-логически труд. Особено важно е значението на обсъжданата книга на проф. А. Бънков за развитието на психологическата мисъл у нас. Нейната роля в това отношение тепърва ще се прояви.

Смятам за необходимо — каза др. Нетов — да изразя своята солидарност със схващането на проф. Бънков, че мисленето на човека филогенетически се оформя и развива като абстрактно-логическо мислене, т. е. като мислене с понятия. Това мнение е в съответствие с материалистическата философия, материалистическата психология и материалистическото естествознание.

Може да се предполага, че хипотезата за дологичното мислене у човека, критикувана от проф. Бънков, според която човек най-напред е мислел с представи, а не с понятия, фактически откъсва разволя на психиката на човека от тази на животните. Еволюционната теория обаче налага и при изясняването на абстрактно-логическото мислене да се търсят по-низшите форми на психиката, от които то е произлязло. Ако игнорираме или преценим ролята на постепенния еволюционен преход от животинската към човешката психика, лесно е да стигнем до извода, че появата на мисленето с понятия у човека трябва да се предхожда от нагледнообразно мислене, което е характерно за първите етапи на неговото съществуване.

За заключително изказване взе думата проф. Бънков.

Той благодари на всички другари и другарки, които са си дали труда да проучат неговата книга и да направят важни и съществени критични бележки по съдържанието ѝ. Тези критични бележки — продължи др. А. Бънков — ще бъдат полезни както за мен, така и за участниците в обсъждането. Тук на дело се проведе борба на мнения по някои важни въпроси; несъмнено е, че тая борба на мнения ще ни подтикне към размисъл, към изясняване на неясните въпроси, към нови търсения и изследвания.

Според мен всички основни въпроси, които се повдигнаха тук, могат да се групират около два основни въпроса: 1) Диалектиката на общото и единичното, особено — естеството на единичното, значението на марксистко-ленинското учение за единството на общото и единичното за решаване на въпросите на логиката и езикознанието; 2) единството на мисленето и езика и значението на марксистко-ленинското учение за неразделната връзка на мисленето и езика за изясняване на редица въпроси във философията и езикознанието като напр. въпроса за произхода и развитието на мисленето и езика, за отношението между дума и понятие, съждение и изречение.

Ключът за разсейването на редица неясни положения по първата група въпроси е изясняването на въпроса, какво представлява единичното и какво е отношението му към общото. Това е възелът, който — успеем ли да го развържем — ще разберем какво представляват значението на думата и съдържанието на предиката.

Някои от изказалите се тук смятат, че единичното е единство или нещо като смесица от единични и общи белези. Този възглед е неправилен: не наличието на единични признаци в предмета или явлението ги прави нещо единично; единичен е предметът като цяло, а не отделните признаци. Предметът като нещо конкретно е единство от признаци — свойства и връзки, единство от определения. Една бегла справка в историята на философията и изказванията на класиците на марксизма-ленинизма ще ни убеди, че това се разбира под единично. Не случайно Аристотел в своите „Категории“ изтъква, че „първата същност“ като нещо единично (отделен човек, отделен кон и пр.) е субект, а всичко друго му се приписва. Това означава, че „първата същност“ като субект съдържа в себе си всички признаци. В първия том на своите съчинения („Логика“) Хегел изтъква, че единичното е основа и субект на общото и особеното. В това изказване на Хегел също се изтъква, че предме-

тът не е смесица от единични и общи белези, а като нещо единично съдържа в себе си общото и особеното (особеното е пак общо, но по-малко общо).

Някои другари неправилно са разбрали мисълта на Ленин (В. И. Ленин и н., Философски тетрадки, Изд. на БКП, 1956, стр. 329), че „всяко общо е частица или страна или същност на отделното“. Те смятат, че щом като Ленин говори за общото като за част на отделното, то другата страна, т. е. останалата част на отделното (единичното) са единичните признаци. Това тълкуване на изказването на Ленин е неправилно. Мисълта на Ленин е друга: общото е един признак, една страна на отделното, но отделното се състои и от други признаци, от други страни, от други общи неща.

Неправилно се тълкува и бележката на Ленин за Хегеловата мисъл, че „не само абстрактното всеобщо, но и такова всеобщо, което възплътява в себе си богатството на особеното, индивидуалното, отделното. Много добре!“ (пак там, стр. 734). Тая гениална мисъл на Хегел е изтръгнала възхищението на Ленин; това изказване обаче не означава, както някои в СССР и у нас смятат, че в общото се съдържа единичното, а съвършено друго: общото е същина на особеното и единичното и чрез многообразие от общи признаци, страни, определения ние можем да изчерпим богатството на особеното и единичното.

Направиха се от няколко другари възращения срещу положението, залегнало в моите книги „Мислене и език“ и „Логика“, че предикатът на съдждението е винаги понятие, винаги отразява нещо общо и никога предикатът не може да отразява нещо единично.

Например др. Д. Спасов твърди, че предикатът е винаги понятие, но не винаги е нещо общо, тъй като понятията са общи и индивидуални. Такива са понятията „Витоша“, „Христо Ботев“, „Първа световна война“. „НР България“ и др. При това възражение се забравя, че единичните понятия се отнасят до отделни предмети, лица, събития и пр., но съдържанието им отразява общи, и то съществени белези. В съдържанието на понятието „Христо Ботев“ се включват белезите: революционен демократ, предшественик на социализма в България и т. н. Всички тези белези, които характеризират Ботев като личност и поет са нещо общо.

На обсъждането на книгата ми се направи още едно възращание. В съдждението „Само това S е P“ предикатът бил единично, защото отразява признак, който принадлежи само на един предмет, което означавало, че този признак е нещо единично. Такова

твърдение е лишено от основание: в случая предикатът е нещо общо. Това ще проверим с един пример. Влизам в един бостан и проверявам дините, които наброяват няколко стотици. Но от тези сто или двеста дини само една е зряла: затова казвам на моите другари: „Само тази диня е зряла.“ Предикатът „зрял“ и тук е общ, защото, ако в този бостан е присъщ само на една диня, то в друг бостан може да принадлежи на сто. Но даже да допуснем, че на 8 юни, когато се обсъжда книгата „Мислене и език“, никъде в България и света няма зряла диня, то миналата година е имало милиони зрели дини, а през юли и август също ще има. Това означава, че този признак е общ. Същото важи и за съждението: „Само тази роза е червена“, което можем да изкажем, ако хвърлим поглед в розариума на Парка на свободата в София: червеното обаче не е единично, то се среща на знамето, което се вее над стадион „Васил Левски“, червен е цветът на нара, който цъфти в Беломорието, червен е карамфилът и т. н.

Но ето, успехът на светската наука обогати логиката с нови примери, които като че ли я поставят в затруднение: „Юрий Гагарин е първият космонавт в света.“ Тук предикатът е „първият космонавт в света“, следователно, нещо единично, защото няма втори космонавт. Това тълкуване, този анализ са неправилни. Думата „първи“ е числително редно, т. е. изразява едно отношение, а отношението е нещо общо. Ние говорим не само за „първи“ космонавт, но и за първи ученик, първи колездач, първи философ и т. н. Думата „първи“ във всички тези случаи изразява нещо общо и тогава, когато се отнася до нещо единично, изразява дейност на отделно лице Юрий Гагарин.

По въпроса за значението на думата, на моето становище се направиха възражения от страна на някои езиковеди. Срещу тезата, защищавана от мен, че значението на думата е понятие, те поддържат, че значението на думите не е тждествено че думите имат освен лексическо значение, още и граматическо, освен понятие, нещо и нещо единично; значението на думите можело да бъде и представа емоция. Струва ми се, че и това възражение се гради върху известна неяснота относно значението и върху неразбиране език и реч. В книгата и език“ изрично е подчертано, думите значението е т. е. че думата винаги това не значи, че чрез общото значение на думата ние можем в нашата писмена и устна реч и единичното. Ние

чрез общото, изразяваме единичните предмети и явления в писмената и устната реч чрез общото значение на думите.

Др. К. Прпов призна, че моята теза за значението на думата е в много отношения по-правилна от тази на езиковедите; той призна по-нататък, че и съюзите изразяват някакви понятия, иначе хората не биха се разбирали, когато ги употребяват. Все пак той се смущава от обстоятелството, че думите имат по-широко значение от понятията. В полза на тази теза той привежда следните доводи: думите са многозначни, те изразяват не едно понятие, а много; освен това, думите изразяват и емоции, с които не се занимава логиката.

Преди всичко ще подчертаем — многозначността на думите не отхвърля моята теза. Това значи, че с едно звукосъчетание могат да се изразят различни понятия.

От друга страна, емоциите възникват върху базата на познанието, което се съдържа в думите и изреченията. Сами по себе си думите имат предметно, а не емоционално значение. Никъде в речниците няма да срещнем отбелязано, че дадена дума означава една или друга емоция. Само емоцията не може да бъде съдържание или значение на думите.

След като се противопостави на твърдението на др. Мирослав Янакиев, че основната езикова единица е морфемата, проф. А. Бънков продължи: един другар ме обвини че съм включил значението в думата, която представлява нещо като празна чаша, в която може да се налива различно съдържание. Нещо повече: аз по този начин — като включавам значението в думата — съм превръщал понятието (мисленето) в свойство на езика и думата. Това било страшна грешка. Наистина, това би било страшна грешка, ако действително ми принадлежи тази измислица на моя опонент. Такова нещо няма да се намери в „Мислене и език“ — нито ако се има предвид духът на книгата, нито ако човек се държи най-вече за буквата. Нещо повече: на мен, като автор, такъв възглед и на сън не ми е минавал през главата. Основание за тези измислици моят опонент намира в твърдението, че думата е единство от звучение, звукосъчетание и значение („Мислене и език“, стр. 294—295). Това означавало, че мислите загубвали самостоятелното си значение, ставали свойство на езика. Моят критик не вижда, че думата „единство“ означава връзка между две различни неща. Ако аз поддържам такъв възглед, щях просто да го изразя по следващия начин: понятието е свойство на думата и съждението — на изречението, или изобщо: мислене-

то е свойство на езика. Но аз не поддържам такъв възглед и съм против него, той е в противоречие с основните положения в книгата ми.

От редица езиковеди и философи се смята, че моето отношение към теорията за знаковия характер на езика е най-уязвимото място в книгата. Асистентът на акад. Вл. Георгиев, др. Б. Симеонов, смята, че аз поддържам остарели възгледи по този въпрос. Сега знаковата теория на езика била общоприета теория в езикознанието — така да се каже, последната дума на езиковедската наука. При това, оказва се, че класиците на марксизма не отричали, а „признавали“ знаковостта на езика и думите. Обаче от тези изказвания, които те привеждат, не се вижда ясно какво е отношението на Маркс и Ленин към знаковата теория на езика. Не значи, че щом употребиш думата „знак“, непременно поддържаш знаковата теория на езика. За мен въпросът, дали класиците поддържат знаковата теория за езика, остава открит. Този въпрос трябва да се изясни тепърва.

При разглеждане отново на въпроса за знаковия характер на езика ще помисля пак какво е рационално в тази теория, дали тя може да се приеме, и в какво аз греша. Но аз ще постъпя не така, както постъпва Б. Симеонов: приема, че е вярна, понеже е общоприета, а ще разгледам критично както старите знакови теории за езика, така и новите. Във всеки случай аз смятам, че този въпрос нито в СССР, нито у нас е решен окончателно.

Премаинавам към втората група въпроси, свързани най-вече с въпроса за единството на мисленето и езика.

По време на обсъждането възбуди известни възражения твърдението в увода ми на книгата, че езикът се намира в неразривно диалектическо единство с мисленето, но в това единство приоритет има мисленето. Някои от изказалите се другари (А. Игнатов, Б. Дянков и др.) споделят това положение и се опитват по-нататък да аргументират тази теза. Наистина, техните аргументи са важни, но аз смятам, че в книгата е казано същественото по този въпрос.

Др. Б. Симеонов обаче се опита да обоснове противоположната теза: той заяви, че езиковедите са за неразривната връзка на мисленето с езика, но ако ще се говори за приоритет, то езикът имал приоритет, а не мисленето.

Аргументацията на др. Симеонов бе несъстоятелна. Тя в същност доказваше противната теза. Мисълта на

Енгелс, че трудовата дейност и езикът са помагали на човека да развие в себе си абстрактното мислене, никак не говори за приоритет на езика, а за приоритет на труда: трудът обуславя развитието на мисленето, а заедно с него и на езика. Но Енгелс изтъква и обратното, че абстрактното мислене оказва въздействие върху развитието на труда и езика. Тук по-точно Енгелс посочва взаимодействието между мислене и език, които имат общ източник — трудовата дейност на човека. Но, разбира се, трудовата съвместна дейност създава нуждата за общуване, за размяна на мисли — а ако не възникват мисли, няма да възникне език, който служи за тяхната размяна.

Другарите К. Попов и Б. Симеонов направиха възражение на моята теза за първоначалното мислене на най-древния човек. Първият твърди, че е верен възгледът за синкретичния и дифузия характер на началното мислене, а вторият — че в първите три етапа от развитието на езика първобитният човек е лишен от всякаква граматика.

Не е вярно (както ме упреква К. Попов), че аз решавам въпроса за характера на първобитното мислене по аналогия със сегашното състояние на човешкото мислене. Аз обосновавам всичко това на основата на археологически, етнографски и други данни. Първобитният човек се е трудил, създавал е и е употребявал оръдия на труда, а труд без мислене не е възможен, труд без обобщение няма. Първобитното мислене е било въплътено в практиката, а практиката не допуска дифузно и дологично мислене.

По-нататък др. Бънков се спира и на някои други критични забележки и пожелания. Той подчерта, че с въпросите на математическата логика и математическото езикознание той се занимава, но, от една страна, тези въпроси не са напълно изяснени, а от друга — неговите постановки са необходими и при изясняването на съвременните постижения на логиката и езикознанието.

В заключение проф. А. Бънков изрази благодарност на всички другари, които са взели участие в обсъждането и са му помогнали със своите интересни и ценни критични забележки. Той съобщи, че следвайки своята хубава традиция, Катедрата по психология, логика и етика през есента ще проведе дискусия върху естеството на съжденията с естетически и етически характер.

Обсъждането бе закрито от др. Сн. Аврамова.

А. И.